

KAPİTALİST SİSTEMDE KREDİ EKONOMİSİ, FİNANSAL KRİZ VE GELİR DAĞILIMI*

Dr. Başak Işıl ÇETİN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ÖZET

Finansal krizler ve kredi ekonomisi, gelir ve gelirin dağılımı vasıtasıyla reel sektörü ve yoksulluğu etkilemektedir. Kredi ekonomisinin bireysel düzeyde yaygınlaşma sebeplerinden biri, bireylerin bu sistemi gelir dağılımındaki adaletsizliği telafi mekanizması gibi kullanmasından kaynaklanmaktadır. Diğer ise, yine kapitalizmin teşvik ettiği tüketim isteğidir. Krediler, kazanılmamış gelirin harcanması, sermayenin üretimde yer almaksızın tüketim ve dağılımda yer alması vasıtası ile gerçek ile zaman arasındaki senkronizasyonun bozulmasına sebep olmaktadır. Yine kredi ekonomisi ve beraberinde getirdiği süreç, hem tasarruf sahibi hem de borçlu olma durumlarının aynı kişide birleşmesine neden olmaktadır. Bu yönleri ile kredi ekonomisi, hem faktör gelirleri vasıtasıyla hem de kullanılan kredilerin maliyeti boyutuyla; bireysel gelirleri, bu gelirlerin faktörler arasındaki dağılımını ve toplam gelir eşitsizliğini etkilemektedir. Dolayısıyla kredi ekonomisi, hem fonksiyonel hem de bireysel gelir dağılımının şekillenmesinde etkindir. Bu çalışmada sözkonusu ilişkilere ve bu ilişkilere zemin hazırlayan iktisadi sürece yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Kapitalizm, kredi ekonomisi, finansal kriz, gelir dağılımı

* Bu çalışma, Prof. Dr. Ömer A. Aksu'nun danışmanlığında Dr. Başak Işıl Çetin'in kaleme almış olduğu "İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye" isimli doktora tez çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

CREDIT ECONOMY, FINANCIAL CRISIS, AND INCOME DISTRIBUTION IN THE CAPITALIST SYSTEM

ABSTRACT

Financial crises and credit economy affect non-financial sector and poverty through income and income distribution. One of the reasons why credit economy became widespread among individuals is to use this system as a compensation mechanism of injustice due to the income distribution. The other one is the consumption desire which is induced by capitalism. Credits cause a disturbance of the synchronization between reality and time through spending the unearned income and participation of capital in consumption and distribution without participation in production. In addition, credit economy and the following process lead to unification of being debt and owner of savings in the same person. These aspects of credit economy affect individual incomes, distribution of those incomes between factors, and total income injustice by both factor incomes and cost of used credits. Hence credit economy is effective on both shaping functional and individual income distribution. In this study, it is aimed to explain such relations and the economic process which constitute the background of these relations.

Keywords: Capitalism, credit economy, financial crisis, income distribution

GİRİŞ

Kapitalizmin tarihi bir yerde Anglo-Sakson tarihidir. Anglo-Sakson tarihinin fikri ve dini temelleri Martin Luther King'in Katolikliğe meydan okuması ile başlamış,¹ giderek Katolik Kara Avrupa'sına karşı Anglo-Sakson Britanya - ABD işbirliğine dönüşmüştür. Kapitalizmin iktisadi temelleri her ne kadar ahlâki davranış içinde bireysel özgürlük ve çıkarları savunan Smith ile atılmışsa da, Ricardo sistemi tamamen ahlâktan uzaklaştırıp, husumet ekseninde materyalist bir çizgiye çekmiştir. Ricardo, bölüşümdeki görüşleri ile Marks'a öncülük eden ve yol gösteren² isim olmuştur.

¹ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Simavi Yayınları, 1999, s. 244-245.

² Mark Skousen, **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**, Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak, Ed. Mustafa Acar ve Ömer Demir, 3. bs., Adres Yayınları, 2007, s. 101.

1815-1914 dönemi, kapitalizmin ilk küreselleşme dönemidir. Bu döneme girmeden 1789 Fransız İhtilali ile kapitalist burjuvanın önü açılmıştır. Bu devrede finans sermayesi gücünü ilk kez, ülkeler arasındaki savaşları finanse ederek göstermiş ve Britanya'nın galibiyeti ile gücünü bütün dünyaya yaymıştır. Aynı finans sermayesi ABD'nin de gizli destekçisi olmuş ve git gide ABD'nin yanında yer almaya başlamıştır. 1914 ten sonra ABD Merkez Bankasını ve para basma yetkisini de eline geçiren bu güç, dünya hâkimiyetine yönelmiştir. Zira bu dönem Anglo-Sakson finans sermayesi lehine sonuçlar doğurmuştur.

1930'larla birlikte, komünist olmayan dünya, uluslararası iktisadi normlar ve kurallar bakımından sistem (*regime*) değişikliği denecek kadar esaslı iki farklı tecrübe yaşamıştır. Bu iki tecrübe, kabaca 30 yıl gibi bir zaman aralığı ile birbirinden ayrılmaktadır. Keynesyenizm ile karakterize olan ve uluslararası Bretton Woods anlaşmasıyla yönetilen ilk sistem, 1945-1975 arasındaki döneme tekabül etmektedir.³ 1950'li yıllara kadar biçimlenen kapitalist süreç Fordizm olarak adlandırılmakta olup, Keynesyen Refah Devleti uygulamaları da sisteme işlerlik kazandırmıştır. Ancak 1970'li yıllarla birlikte, sistemin bunalımı⁴ belirginleşmiştir.

Bretton Woods sisteminin aksaması sonrasında başlayan ikinci sistem ise 1980-2000 dönemini kapsamaktadır ve dünya çapındaki ilk kredi krizinin meydana geldiği 2007-2008 yıllarına kadar hüküm sürmüştür. İkinci sistem, neo-liberalizm, tüm ülkeler için benzer politikaları uygulamaya koyan "Washington Konsensüsü" ya da "küreselleşme konsensüsü"⁵ olarak anılmaktadır.

Bu süreç İkinci Dünya Savaşı ile Anglo-Sakson finans sermayesine meydan okumak isteyen Almanya'nın tasfiyesi ile başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı ile Almanya tasfiye olmuş ancak bu sefer de SSCB ile Anglo-Sakson dünya arasında Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.⁶ SSCB de aynı finans sermayesinin kullandığı nüfuz ve güç ile 1990 yılında tasfiye edilmiştir. Bu gelişmelerden sonra dünyada tek kalan Anglo-Sakson finans sermayesi 2008 yılındaki büyük finans krizi ile gücünü zirveye taşımıştır.

Diğer bir ifade ile bu süreçte, Fordist birikim rejimini şekillendiren ABD hegemonyasına, gerek siyasi gerekse iktisadi açıdan meydan

³ Robert Wade, "Financial Regime Change?," *New Left Review*, 53 Sept Oct 2008, p. 5.

⁴ Özgür Çetiner, "Fordist Konsensüs'ten Washington Konsensüsü'ne Birikim ve Bölüşüm Politikaları," *Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Dergisi*, Cilt 19, Sayı 68, 2009, s. 19.

⁵ Wade, *a.g.e.*, p. 5.

⁶ *A.e.*, s. 47.

okunmuş ve neticesinde Amerikan hükümeti, New Deal politikalarından beri süregelen finans kesimiyle çatışma geleneğini terk etmiştir. Bu durum, dünya güç mücadelesinde finansal sermayeye dayalı bir temeli olan ABD hegemonyasının yeniden sağlamlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.⁷ Arrighi'ye göre,⁸ yaşanan bu değişimler kapitalizm için son bir sığınak işlevi görmüştür. Bu tip bir politika, tüm dünyada sermaye içindeki güç dengesini ve rekabetin yönünü finansal piyasalara kaydırarak, finansal aktiviteleri, üretim alanındaki düşen kârların tamamlayıcısı durumuna getirmiştir. Washington Konsensüsü içerisinde (mali ya da üretken) sermaye, çalışan sınıfların olmadığından son derece istikrarsız işleyen toplumsal yapılar meydana getirmiştir.⁹ İşte finans sektörünün yerini sağlamlaştırması ve kredi ekonomisinin iktisadi alandaki hâkimiyeti de bu ikinci sistemin hüküm sürdüğü süreçte gerçekleşmiştir.

Neticede düşünce sistemi olarak tez-anti tez-sentez şeklinde gelişen maddeci görüş, bugün bütün dünyaya meydan okuyan finans kapitalizmine dönüşmüştür. Finans kapitalizmine Kıta Avrupası ve Japonya gibi ülkelerde bankacılık sistemi egemen iken, Anglo Sakson ülkelerinde egemenlik sermaye piyasalarına aittir. Türkiye'de ise sermaye piyasası faaliyetlerinin %90'ına yakın bir kısmı¹⁰ bankalar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Gelirin hem elde ediliş ve hem de bölüşüm süreci ise belirli noktalarda finans piyasaları ve finansal sermaye ile etkileşimde bulunmaktadır. Bu ilişkilerin kurulma biçimi, niteliği, süresi ve sayısı gelir dağılımını etkilemektedir. Finans sermayesi, devlete, şirketlere ve nihai olarak bireylere fon sağlayarak gelirin oluşum, akım ve dağılım şemasının görünümünü değiştirmektedir. Bu değişiklikte en önemli ve etkin unsur üretken olmayan sermayenin (üretime girmeden) tüketim ve dağılımda yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, gelir dağılımını sermaye sahibi olmayanlar aleyhine değiştirerek yoksulluğu da etkilemekte, aynı zamanda faktör geliri ve kredilerin maliyeti olan faiz unsurunu da toplam gelir eşitsizliğinin en büyük sorumlusu haline getirmektedir.

⁷ Çetiner, a.g.e., s. 32.

⁸ Bkz. Giovanni Arrighi, "The Social and Political Economy of Global Turbulence," **New Left Review** 20, March-April 2003, (Çevrimiçi) <http://www.ecn.wfu.edu/~cottrell/ope/archive/0304/att-0068/01-arrighi.rtf>, 22.04.2011.

⁹ Çetiner, a.g.e., s. 36-42.

¹⁰ Ferhat Başkan Özgen, "Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları," Globalleşme Sürecinde Türkiye'de Finans Piyasalarının Gelişimi, Ege Maliye Bölümleri Araştırma Görevlileri Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 26-28 Kasım 1998, İzmir, (Çevrimiçi) <http://web.adu.edu.tr/akademik/fbozgen/yayin/Finans%20piyasalari.pdf>, 25.07.2011, s. 52.

Bu çalışmada finans sektörünün ve finansal liberalizasyonun kapitalist sistem içindeki gelişimi, kapitalist bir mekanizma olarak kredi ekonomisi, kredi ekonomisine bağlı olarak finansal krizler ve bunların gelir dağılımı ile olan ilişkisi ele alınacaktır.

1. FİNANS SEKTÖRÜ, FİNANSAL LİBERALİZASYON VE KAPİTALİST SİSTEM İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

Mevcut dünya ekonomisini niteleyen ve birlikte işleyen en az üç süreç mevcuttur. Bunlar neo-liberalizm, küreselleşme ve finansallaşmadır.¹¹ Finansal pazarların gücü başta olmak üzere, kapitalist toplumsal ilişkilerin genişlemesinin ve toplumsal eşitsizliğin derinleşmesinin toplu adı olan küreselleşme¹² sürecinde, gerçekleşen finansal kriz (2008), “finans” konusunu tekrardan gündeme getiren olay olmuştur.¹³

Finans sektörü ve üretim sektörü (reel sektör) bir ekonomide var olan iki temel alandır.¹⁴ Finansallaşma, finans sektörünün genişleme, yoğunlaşma ve temerküzünü ifade etmektedir.¹⁵ Ancak bunların içinde öncü olan süreç finansallaşma olup, neo-liberalizm ve küreselleşme finansın bir ifadesi konumundadır. Neo-liberalleşme ve küreselleşmeyle uyumlu olarak finansallaşma, dünyada emek gelirlerine göre, finansal varlık sahiplerinin gelirlerini hızla yükselttiği bir zemindir. Finansal istikrarsızlıkları arttırması, iktisadi büyümeyi yavaşlatması, kalkınmayı geriletmesi¹⁶ ve gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle çok sayıda insan üzerinde iktisadi, sosyal ve psikolojik son derece ciddi zararlara neden olmuştur.

Finansallaşmanın tanımı ve önemi üzerinde tam bir konsensüs sağlanabilmiş değildir. Bazı yazarlar finansallaşma kavramını, hisse senetleri değerinin hegemonyası anlamında; bazıları sermaye piyasası temelindeki finansal sistemin banka temelindeki finansal sisteme olan artan egemenliği anlamında tanımlamaktadır. Hilferding geleneğini sürdüren yazarlar ise, rantıye sınıfının giderek artan politik ve ekono-

¹¹ Gerald A. Epstein, “Introduction: Financialization and the World Economy,” **Financialization and the World Economy**, Ed. Gerald A. Epstein, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2005, p. 3.

¹² Leo Panitch, “Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler,” Çev. Ceren Kalfa, **Praksis** 8, s. 91.

¹³ Huw Macartney, *Varietated Neoliberalism: EU Varieties Capitalism and International Political Economy*, Routledge, New York, 2011, s. 3.

¹⁴ Ahmet Kılıçbay, **Türkiye Ekonomisinin Genişleyen Ufukları**, İstanbul Üniversitesi Rektörlük No. 4354, İktisat Fakültesi No: 569, 2002, s. 96.

¹⁵ Özgür Orhangazi, “Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış,” **ODTÜ Gelişme Dergisi**, S. 35, Haziran 2008, s. 133.

¹⁶ Mustafa Durmuş, “Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişkisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi,” **Ekonomik Yaklaşım**, C. 21, S. 77, 2010, s. 17-19.

mik gücüne işaret etmektedirler.¹⁷ İngiliz ve Amerikan Merkez Bankalarının özelleşmesi ve finans sermayesinin kontrolüne geçmesiyle; Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü, gibi kuruluşların ortaya çıkması da buna işaret etmektedir.

Finansallaşmayı kârın elde ediliş biçimine göre açıklayan Greta Krippner'e göre, kârın elde edilisinde ticaret ya da meta üretiminden ziyade giderek artan bir şekilde finansal kanallar devreye girmeye başlamıştır. İşte kâr yeni süreçte böyle bir sermaye birikim kalıbı haline gelmiştir.¹⁸

Baker, Epstein ve Pollin ise finansallaşmayı; finansal teşviklerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve kurumların ulusal ve uluslararası ekonomik faaliyetlerdeki artan rolüne vurgu yaparak açıklamaktadırlar. Kurumsal değişikliklerin altını çizen Dore ise finansallaşmayı; finans endüstrisinin toplam ekonomik faaliyetler içindeki, finansçı yöneticilerin kurumsal yönetim içindeki, finansal varlıkların da toplam varlıklar, menkul değerler ve hisse senetleri içindeki payındaki artışlarının seyri¹⁹ ile açıklamaktadır.

Gelir dağılımı perspektifinden, finansallaşma; servet sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden bir kurumsal kenetlenme olarak tanımlanmaktadır. Yine bu paralelde milli gelirin maaş ve ücretlerden sermaye sahiplerine doğru hızla yeniden bölüşümü ve milli gelirin en tepedeki %10 ve %1'lik nüfus dilimine doğru hızlı bir şekilde yeniden bölüştürülmesi olarak tanımlayan yazarlar da mevcuttur. Dumenil ve Levy finansallaşmayı, finans dışı şirketlerin finansal faaliyetlere daha fazla girişmesi, hane halklarının giderek daha fazla hisse senedi ve menkul kıymete yönelmesi şeklinde açıklayarak 1980 sonrasındaki yapısal değişikliğe vurgu yapmaktadırlar. Finansallaşmayı son dönemlerde artan *türev araç (derivatives)* kullanımı ile ilişkilendiren Dodd'a göre, türev araçlar risk almayı mümkün hale getirdiği gibi aynı zamanda ucuzlatmaktadır. Yasalardan ve düzenlemelerden kaçınmada kullanılabilen bu türev araçlar, fiyat oluşum sürecini saptırabilme, muhasebe kurallarını manipüle²⁰ edebilme özelliğine sahiptir.

¹⁷ A.e., s. 15.

¹⁸ Epstein, a.g.e., p. 3.

¹⁹ Durmuş, a.g.e., s. 15.

²⁰ Manipülasyon, ahlâki olmayan bir şekilde ustalık ve beceri ile yönlendirme ve kontrol etme anlamına gelmektedir. Piyasada yalan yanlış haber yaymak ve piyasanın toplumsal olmayan çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmesi de bu kapsamdadır. Bkz. İbrahim Onur Baysal, "Sermaye Piyasasında Manipülasyon Suçu," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE), Ankara, 2011, s. 23-24.

Finans sektörü ve özellikle dünya borsaları, yeni dönemin yeni görünmez eli olarak tasvir edilmektedir. Yeni görünmez el, bir yaşam standardına ulaşabilmek ve tasarruf edebilmek adına orta sınıfın yükselen piyasalarda yatırım yapmasını istemektedir. Ayrıca alıcıların, menkul kıymetleri satın almaları için refah içinde olmaları, menkul kıymetin ne olduğunu bilecek kadar eğitim sahibi olmaları ve menkul kıymetlere dair alım satım emirleri verebilmeleri için de iletişim erişimlerinin olması yeni görünmez elin diğer istekleri arasında yer almaktadır.²¹ Bununla birlikte, finans sektörü belirli bir suç düzeyini²² bünyesinde barındırmaktadır.

Tarih boyunca insanların finansman ihtiyacı ve karşılanması basit ilişkilerden karmaşık ilişkilere doğru yol almıştır.²³ Özellikle son otuz yılda, finans sektörü, “sosyal sorumluluk” ya da “ahlâki yatırım” alanlarından daha çok dikkat çeken bir alan haline gelmiştir.²⁴

Finans sektörünün gelişiminin arka planına bakıldığında, 1930’lu yıllarda, dünya paralarının birbiri ardına altın standardından koptukları süreci görmek mümkündür. Altın standardının bırakılması demek, değerli madenin değer ölçüsü fonksiyonunun da sonu demektir. Altının bıraktığı fonksiyon boşluğunu, doldurmak için pek çok uygulama geliştirilmiştir. Açık piyasa işlemleri, kambiyo kurları, çapraz kur mekanizması, para değerini destekleyecek bir merkez bankası, diğer mali kurumların oluşturulması²⁵ bu uygulamalardan bazılarıdır.

Modern anlamıyla finans ise 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Daha önceki zamanlarda finansal faaliyetlerin büyük bir kısmı, kamusal harcamaların finansmanı ile ilişkilidir. 19. yüzyıldaki analizlerde, finansörler, toprak sahipleri ve sanayiciler birbirinden ayrılmaktadır. 20. yüzyıla geçilirken önemli bir değişiklik gerçekleşmiş ve ekonomiyle yakından ilgisi olan yeni bir finansal çerçeve oluşmuştur.²⁶

Neticede, 19. yüzyılın sonlarında, kapitalizmin vazgeçilmez unsuru finans olan yeni bir konfigürasyonu meydana gelmiştir. Bu

²¹ John C. Edmunds & Mark E. Potter, “Financial Wealth and the Distribution of Income,” **Marketing Intelligence & Planning**, Vol. 17, No. 1, 1999, p. 58-59.

²² **Inside Job** (Documentary, Director: Charles Ferguson, 2 February 2010, Belgium) Belgeselinden alınan notlar.

²³ İshak Emin Aktepe, **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, İstanbul, Bilge Yayınları, 2010, s. 49.

²⁴ Khaled A. Hussein, “Ethical Investment: Empirical Evidence From FTSE Islamic Index,” **Islamic Economic Studies**, Vol. 12, No. 1, August 2004, p. 21.

²⁵ Feridun Ergin, **Para ve Faiz Teorileri**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, 1981, s. 29.

²⁶ Durmuş, **a.g.e.**, s. 17.

durumun temel özelliği, şirket sahipliği ile yönetiminin ayrışması ve finansal kurumların aldıkları yeni rollerdir. Büyük şirketlerin gelişimiyle bağlantılı olarak *finans kapital* tanımı kullanılmaya başlanmıştır. Hilferding'in özgün tanımıyla, finans kapital terimi, sanayi sermayesi ile banka sermayesi arasındaki sıkı ve hiyerarşik ilişkiyi göstermektedir. 1929-1933 Büyük Depresyonu, finansın yüz yılın başında kurmaya başladığı egemenliğini geçici olarak duraklatan olay olmuştur. 1970'li yılların ortalarına kadar uygulanan; reel tüketim ve yatırım harcamalarını ve böylece efektif talebi artırmayı hedefleyen genişletici maliye ve düşük faiz politikalarını içeren Keynesyen iktisat ve maliye politikaları ile kapitalist ekonominin, reel dengeler üzerinde yeniden büyütülmesi ve sermaye birikiminin hızlandırılması sağlanmıştır. Diğer taraftan, 1970'lerde başlayan ve 2008 yılına kadar ertelenmiş olan yapısal kriz ise, finans sermayenin egemenliğini yeniden kuran koşulları meydana getirmiştir. Birçok araştırma finans sermayesinin (*finance capital*) yükselişini bilinçli ve çok organize bir hareket²⁷ olarak kaydetmektedir.

Neticede finansal liberalizasyon, artan sermaye girişi sonucunda tüketimi ve cari işlemler açığını artırmak yoluyla iç tasarrufları azaltmıştır. Sermaye girişleri sonucunda özel bankaların kredileri, mevduatlarından daha hızlı artmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye akımları, reel yatırımlardan ziyade kısa vadeli kazançlar getiren spekülative aktivitelere yönelmiştir. İç tasarrufların önemli bir kısmı, aşırı dış borçlanmayla büyüyen dış faiz ödemeleri nedeniyle yurtdışına transfer edilmiştir. Gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı sağlaması umulan finansal serbestlik, umulanın aksine yüksek iç faiz oranları nedeniyle gelişmekte olan ülkelere kaynak aktarımı sağlanmasına hizmet etmiştir.²⁸

Finans sektörünün arenası olan piyasaları yükselen piyasalar olarak adlandırmak mümkündür. Esasen yükselen piyasa ekonomileri, gelir dağılımı eşitsizlikleri, yoksulluk ve yoksunluk ile mücadele halinde olan ülkeler olup "Orta İnsani Gelişme" endeksinde yer almaktadır.²⁹ Yükselen piyasalarda ve sanayileşmiş ülkelere finansal aracılık daha eski bir kültüre sahiptir ve bu nedenle "finans"ın diğer boyutlarını,

²⁷ A.e., s. 19.

²⁸ Nilgün Acar Balaylar & Aylin Abuk Duygulu, "Türkiye'de Faiz Politikası ve Toplam Talep İlişkisi," **S. Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 1, 2011, s. 280-281.

²⁹ İsmail Küçükaksoy, "Yükselen Piyasalarda Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk," **New World Sciences Academy**, 2009, Vol. 4, No. 4, s. 363-366.

kurumlarını, özellikle de borsayı dikkate almayı gerektirmektedir.³⁰ Nasıl ki orta sınıf bir toplumun dinamizmi ise, yükselen piyasalar da kredi ekonomisinin dinamizmini sağlamaktadır.

2. KAPİTALİST BİR MEKANİZMA OLARAK KREDİ EKONOMİSİ

İçinde zaman, itimat ve risk olmak üzere üç ana unsur barındıran³¹ kredi kavramı, kelime itibariyle “itibar” anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile bir kişiye kredi vermek, ona mali yönden itibar sağlamak anlamına gelmektedir. Kapitalist düzenin önemli bir parçası olan kredi ekonomisini anlayabilmek için, kredi uygulamalarının tarihi geçmişi incelemek önem arz etmektedir.

Müşterilerinden depozito alan ve müşterilerinin paralarından bir kısmını kredi vermek amacıyla kullanan ilk bankerlerin ortaya çıkışı M.Ö. beşinci yüzyılın ikinci yarısında Atina’da gerçekleşmiştir. *Trapezites* olarak bilinen bu bankerlerin gerçekleştirdikleri finansal işlemler ise *trapeza (masa)* olarak anılmaktaydı. Bununla birlikte ilk bankerlerin Yunan asıllı olduğuna dair net bir ifade kullanmak ise zordur.³² Yunanlıların bankacılığı Babilliler’den öğrendikleri belirtilmektedir. Bir diğer kaynağa göre ise Babil’de borç veren tapınakların aldığı *faiz (siptou)* faizli işlemlerin başlangıç dönemini³³ göstermektedir.

Eski Çağ Roma Dönemi’nde M.Ö. 4. yüzyılın son on yılında, (*argentarii* olarak adlandırılan) profesyonel bankerler Roma’da iş ve ticaret yapmaya başlamışlar ve profesyonelliklerinin sona erdiği zaman olan üçüncü yüzyılın ikinci yarısına (A.D.) kadar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Kredi kullanımı, antik Roma döneminden önce gerçekleşmiş, ilkçağın ilerleyen dönemlerinde ise hızla türemiştir.³⁴

Tarih boyunca finansman sağlayan bir diğer ve önemli grup ise girişimcilerdir.³⁵ Bazı köleler ve kölelikten salıverilmiş olanlar tarım sektöründe çalışmışlardır. Diğer bazıları da ticaret ve üretim alanında faaliyet göstermişlerdir. Bazıları ise, hala banka veya finansal işlerde

³⁰ Vivien Kappel, “The Effects of Financial Development on Income Inequality and Poverty”, **Economics Working Paper Series: Working Paper**, Zurich, 10/127, March 2010, p. 2-3.

³¹ Osman Oy, **Kredi Teminatları ve Kredi Suçları**, İstanbul, Beta, 2003, s. 9.

³² Jean Andreau, **Banking and Business in the Roman World**, Çev. Janet Lloyd, UK, Cambridge University Press, 1999, p. 30.

³³ Aktepe, **a.g.e.**, s. 50-51.

³⁴ Andreau, **a.g.e.**, p. vii.

³⁵ **A.e.**, p. 50.

çalışmaktadır. Bu kişilerin yaptıkları işlerin doğası, bazı sektörlerin düzenleniş biçimlerinden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir.³⁶

Tarihi süreç içerisinde kredi, tarım kredisi, sanayi kredisi³⁷ ve finans kredisi olarak bazı aşamalardan geçmiş ve farklı endüstrilerde kullanılan bir özellik sergilemiştir.

Kredi ile gerçekleştirilen ve *vade* olarak ifade edilen zaman unsurunun birincil derecede etkili olduğu mekanizmanın çıktısı faizdir. Mal, hizmet ve emek piyasalarında fiyatlar; para açısından ifade edilmektedir. Bununla birlikte; piyasa ekonomilerinde paranın kendisi de ayrıca ticareti yapılan bir unsurdur. Bunun nedeni, bazı insanların parayı gelecekte kullanmak üzere ellerinde tutmak isterken; diğer bazı insanların bugün kullanmak için ödünç para almayı istemeleridir. Faiz olarak bilinen bu paranın kullanımı için ödenecek olan fiyat; bu fonların değiş tokuş edildiği piyasalarda belirlenmektedir.³⁸

Faiz, belirli bir süre içinde kullanma hakkı başkasına devredilen belirli bir miktar paranın karşılığı olarak alınan ve genellikle yüzde şeklinde ifade edilen bir gelir olarak tanımlanmaktadır.³⁹ Bir diğer tanıma göre piyasa ekonomilerinde faiz, beklemenin ve likiditeden, nakit paradan belirli bir süre vazgeçmenin bedeli⁴⁰ olarak tarif edilmektedir.

Faiz, gerek para kullanılmaya başlamadan önceki dönemlerde, gerekse paranın kullanılmaya başlamasından sonra önemli bir sorun olarak iktisadi hayatta varlık göstermiştir.⁴¹ Tarih boyunca, faiz yoluyla sağlanan finansman şekillerinden en yaygın olanı; sermayeyi (ya da malı) elinde bulunduran kişi ya da kuruluşun sermayesini (ya da malını) finansman açığı yaşayanlara ya da mala muhtaç olanlara karşılığında faiz almak koşuluyla borç olarak vermesi ve vade dolduğunda faizi tahsis etmesi⁴² şeklinde gerçekleşmiştir.

Eski Yunan filozofları, din adamları, Rönesans düşünürleri, Merkantilistler ve Klasikler gibi birçok yazar para talebi, ihtiyaç ve

³⁶ A.e., p. 64.

³⁷ Robert E. Looney, *Income Distribution Policies and Economic Growth in Semiindustrialized Countries: A Comparative Study of Iran, Mexico, Brazil, and South Korea*, New York, Praeger Publishers, 1975, p. 27-38.

³⁸ Michael Watts, *Piyasa Ekonomisi Nedir?*, Çev. Levent Köker, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1992, s. 49.

³⁹ Y.y, *Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Ekonomi 1*, Ed. Ali Cemalcılar, Ankara, MEB EğiTek, 2008, s. 95.

⁴⁰ Kılıçbay, a.g.e., s. 33.

⁴¹ Ergin, a.g.e., s. 126-214.

⁴² Aktepe, a.g.e., s. 50.

zaman kavramları ekseninde faiz konusuna bir yorum getirmeye, bu yorum çerçevesinde politikalar geliştirmeye yönelmişlerdir.⁴³ Böylece tarih boyunca faizin ahlâkiliği tartışılmıştır. *Merkantilistlere* göre, faiz, aynı arazi ve gayrimenkullerin kirası gibi paranın kirasıdır. *İmsâk Teorisine* göre faiz, tüketimden vazgeçmenin bedelidir. *Likidite Tercihi Teorisi* ise, tasarrufları elden çıkarmanın karşılığı olarak yorumlamaktadır.⁴⁴ Avusturyalı iktisatçı Böhm-Bawerk (1851-1914) tarafından ileri sürülen *Acyo Faiz Teorisi (Agió Theory of Interest)* ise faizi, ancak gelecekte satın alınması mümkün olabilecek mal ve hizmetleri hemen satın alabilmek için ödenmesi gereken bir tür prim biçiminde açıklamaktadır.⁴⁵ Liberal iktisatçılardan çoğu, faizi meşru kabul etmiştir. Örneğin Smith, faiz yasaklanırsa tefeciliğin artacağı görüşünü savunmuştur. Kapitalist zihniyet de faizi meşru ve vazgeçilmez görmektedir. Eflatun ve Aristo gibi bazı düşünürler ise paradan para kazanmayı ahlâki bulmamışlardır. Aristo, faizin parayı çoğaltarak, doğaya en aykırı para kazanma tarzı⁴⁶ olduğunu belirtmiştir.

Gelir sahibi bireyin gelirini tasarruf ya da tüketime yöneltmek konusundaki kararsızlığı, bireyin kararını etkileyebilecek, onu tasarrufa yöneltebilecek bir motif üzerinde durmayı gerektirmektedir. Piyasa ekonomilerinde bu motifi faiz haddi (enflasyondan arındırılmış ve faiz gelirinden alınan her tür vergi çıkarıldıktan geri kalan net-reel faiz haddi kastedilmektedir) temsil etmektedir.⁴⁷ Bu motif sadece kapitalist ekonomilerde geçerli bir motiftir. Zira, sosyalist ekonomilerde tüketime mi yatırıma mı harcanacağı yönünde kararsızlığa mahal verecek bireysel bir sermaye birikimi söz konusu değildir. Kamu çıkarı ile bireysel çıkar arasında dengeli bir mekanizma sunan İslâm ekonomisinde ise bu motif girişimdir. Dolayısıyla kredi mekanizmasının işlediği piyasalar kapitalist ya da karma piyasalardır.

Bilindiği üzere, bankacılık sektörü, finans sektöründe önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda aktif kalitesi ve risk yönetimi iyileşen finans sektörünün ürün ve hizmet yelpazesi genişlemiştir. Sektörün özkaynakları kamu kesimini finanse eden bir yapıdan, şirketler ve hane halkını finanse eden bir yapıya dönüşmüştür. Ekonomik büyümeyle birlikte ileri teknoloji kullanılarak çalışılan sektörde; şube ve personel sayısı da artış eğilimine girmiştir.⁴⁸

⁴³ Ergin, a.g.e., s. 126-214.

⁴⁴ Aktepe, a.g.e., s. 53.

⁴⁵ **Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Dünya Kitapları 266, 9. bs., Temmuz 2006, İstanbul, s. 9.

⁴⁶ Aktepe, a.g.e., s. 55.

⁴⁷ Kılıçbay, a.g.e., s. 33.

⁴⁸ Hasan Basri Aktan, "Genel Makro Ekonomik Değerlendirme ve 2008 Yılı Bütçesi", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 51. Seri, 2008, s. 168.

Türkiye’de bireysel krediler, ihtiyaç kredileri, tüketim kredileri ve kredi kartı pazarında yaşanan hızlı gelişmeler, beraberinde yeni konuları gündeme getirmiştir. Gerek kredi kartı sahipleri, gerekse tüketici dernekleri yüksek faiz oranlarından, iktisatçılar temerrüde düşme oranlarından, buna mukabil bankalar çıkarılan aflardan şikâyet etmektedir.⁴⁹ Günümüz dünyasında üretim şekli ve tüketim alışkanlıklarındaki değişikliklere bankaların ayak uydurması ise kredi kartları vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Kredi ekonomisinin bireysel düzeyde yaygınlaşma sebeplerinden biri, bireylerin bu sistemi gelir dağılımındaki adaletsizliği telafi mekanizması gibi kullanmasından kaynaklanmaktadır. Diğeri ise, yine kapitalizmin teşvik ettiği tüketim isteğidir. Krediler, kazanılmamış gelirin harcanması, sermayenin üretimde yer almaksızın tüketim ve dağılımda yer alması vasıtası ile gerçek ile zaman arasındaki senkronizasyonun bozulmasına sebep olmaktadır. Yine kredi ekonomisi ve beraberinde getirdiği süreç, hem tasarruf sahibi hem de borçlu olma durumlarının aynı kişide birleşmesine neden olmaktadır. Bu yönleri ile kredi ekonomisi, hem faktör gelirleri vasıtasıyla hem de kullanılan kredilerin maliyeti boyutuyla; bireysel gelirleri, bu gelirlerin faktörler arasındaki dağılımını ve toplam gelir eşitsizliğini etkilemektedir. Kredi ekonomisi ve buna bağlı olarak gerçekleşen finansal krizler, hem fonksiyonel hem de bireysel gelir dağılımının şekillenmesinde etkindir.

3. KREDİ EKONOMİSİNE BAĞLI FİNANSAL KRİZLER VE GELİR DAĞILIMI

Finansal krizlerin, gelir ile doğrudan, gelir dağılımı ile ise dolaylı olarak etkileşimi bulunmaktadır. Öncelikle finans sektörünün de gelirin de ortak ölçü birimi paradır. Her ne kadar ortak birim para ise de, finans sektöründe değerli kâğıt olarak adlandırılan ürünler de el değiştirmektedir. Şüphesiz ki finans sektörünün bu boyutlarda işlem hacmine ve dolaşım hızına ulaşmasındaki en önemli etken bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir.

Finans sektörü, bireylerin, hanhalklarının, şirketlerin ve hatta hükümetlerin sermaye, gelir ve tasarruflarının yatırım veya spekülâtif amaçlı olarak aktığı bir alandır. Yatırım amaçlı hareketlerin krizlerin meydana gelişinde önemi bir rolü olmazken, spekülâtif amaçlı

⁴⁹ Ahmet Faruk Aysan & Lerzan Yıldız, "The Regulation of the Credit Card Market in Turkey," *International Research Journal of Finance and Economics*, No. 11, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.eurojournals.com/irjfe11%20ahmet.pdf>, 14.12.2010, p. 141.

hareketler krizlerin en temel ateşleyicisidir. *FIRE*⁵⁰ (*Finance, Insurance, Real Estate*), yani finans, sigorta ve gayrimenkul ise krizlerin çıktığı olduğu bir sürecin ana hammaddelerini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, finansal krizlerin tanımının, sınıflandırılmasının ve finansal kriz olarak adlandırılacak olayların dünyadaki ve ülkemizdeki gelişim sürecinin ele alınması faydalı olacaktır.

3.1. Finansal Krizler

Farklı iktisadi ekollerin kriz olgusuna yaklaşımları da farklıdır. Post-keynesyen ve neo-keynesyen ekonomi okullarının kriz olgusuna yaklaşımlarında farklı ekonomik aktörlere vurgu yapılarak krizlerin açıklandığı görülmektedir.⁵¹ Post-keynesyen bir iktisatçı olan ve kriz analizleri, ekonomik ve mali tarih yorumları olarak da kabul gören H. Minsky, finansal krizleri kapitalist sistemin yapısından kaynaklanan bir olgu olarak kabul etmekte ve daha çok yatırım-finans ilişkisi bağlamında ele almaktadır.⁵² Bu bağlamda Minsky'nin "*Konjonktür Teorisi*"nin belkemiğini "*Finansal İstikrarsızlık Hipotezi*" oluşturmaktadır.⁵³ Minsky, çalışmalarında borçlanmanın mali sorunlara yol açmadaki rolüne büyük önem atfetmiş ve özellikle daha sonra satılmak üzere edinilen spekülative aktiflerin elde edilmesini finanse etmek için gerçekleştirilen borçlanma üzerinde durmuştur. Kapitalist sistemdeki finansal yapıları (ekonomik birimlerin borcu geri ödemede karşılaştıkları zorlukları göstermek üzere kullanılan) *hedge*, *spekülative* ve *ponzi* finansman birimleri biçiminde sınıflandıran Minsky, ekonominin finansal yapısının sağlamlığı ya da kırılganlığının bu birimlerinin kombinasyonu tarafından belirlendiğini ve ekonominin istikrarlı finansal ilişkilerden istikrarsızlığa doğru meyledeceğini savunmuştur. Neo-keynesyen iktisatçılardan olan F. Mishkin ise, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık ve para krizlerini açıklarken *asimetrik enformasyon* kavramını kullanmakta ve *ahlâki risk* sorununa değinmektedir.⁵⁴

Asimetrik bilginin oynadığı kritik role dikkat çeken ilk isim, Akerlof (1970) olmuştur. Jaffee ve Russell (1976) ile Stiglitz ve Weiss

⁵⁰ FIRE kısaltmasındaki anlam da krizin boyutlarını ve etkilerini göstermesi bakımından manidardır.

⁵¹ Senem Çakmak Şahin, "Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme," *Mülkiye*, C. 30, S. 250, 2005, s. 124.

⁵² *A.e.*, s. 125.

⁵³ Ersan Bocutoğlu, "Hyman P. Minsky'nin Konjonktür Teorisi 2007-2010 Heterodoks Bir Değerlendirme," *Bankacılar Dergisi*, Sayı 75, 2010, s. 10.

⁵⁴ Şahin, *a.g.e.*, s. 125.

(1981) ise, kredi kısıtlamasında asimetrik bilginin önemine vurgu yapan diğer isimlerdir.⁵⁵ Günümüzde ise Rajan⁵⁶ ve pek çok düşünür bu tehlikeye dikkat çekmeye başlamışlardır.

Mishkin, finansal sistemin temel işlevini, fonların, üretken yatırım olanaklarına sahip ekonomik aktörlere doğru hareketini sağlamak şeklinde tanımlamaktadır. Ancak asimetrik enformasyon, finansal sistemin bu işlevini yerine getirmesini engellemektedir. Yine benzer biçimde, Greenwald, J. Stiglitz ve A. Weiss'in çalışmalarında da bankaların karşılaştıkları temel sorun olarak, kredi kapsamında verdikleri fonların nasıl yatırıma dönüştüğünü bilmemeleri gösterilmektedir.⁵⁷

Sermaye piyasaları ve finansal piyasalar çoğu zaman şeffaf bir görünümünden uzak, alım satım işlemlerinin açık kimlikleri ile görünmeyi tercih etmeyen kişiler tarafından yönlendirildiği, spekülasyonun olmazsa olmaz olduğu bir yapıya sahiptir. Bu durumda üretime direkt ya da dolaylı olarak katılmayan ancak para ya da değerli kâğıt ile takas edilen sermayenin getirisinin ne olacağı tartışmalı ve muğlâktır.

Literatürde finansal krizler, dört grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar;

- Bir ülke parasına yapılan spekülatif atağın devalüasyonla sonuçlandığı veya parasal otoritenin yerel parayı savunmak zorunda kaldığı *parasal kriz*,
- Banka iflaslarının, bankaların yükümlülüklerini ödemeyi askıya almasına neden olması veya kamu otoritesini büyük hacimli yardımlarla bu durumu önlemeye çalışması durumunda yaşanan *bankacılık krizleri*,
- Piyasanın etkin işleyiş mekanizmasını bozarak finansal piyasalarda şiddetli bir yıkıma neden olan *sistemik finansal krizler*,

⁵⁵ Margaret J. Miller, "Introduction," **Credit Reporting Systems and the International Economy**, Eds. Margaret J. Miller, USA, Massachusetts Institute of Technology, 2003, p. 5.

⁵⁶ Bkz. G. Rajan "Has Financial Development Made the World Riskier?," September, 2005, (Çevrimiçi)
<http://www.kansascityfed.org/PUBLICAT/SYMPOS/2005/PDF/Rajan.paper.0907.pdf>, 10.05.2011.

⁵⁷ Şahin, **a.g.e.**, s. 125.

- Bir ülkenin dış borcunu ödeyememesi halinde ortaya çıkan *dış borç krizidir*.⁵⁸

Para krizlerini açıklayıcı modeller ise, birinci nesil modeller (sürekli para ile finanse edilen mali açıklar söz konusudur), ikinci nesil modeller (krizle, kendi kendisini besleyen spekülasyon ataklarının bir sonucu olarak görülmektedir) ve üçüncü nesil modeller (ahlâki risk ve bilançolarda bozulmalar söz konusudur)⁵⁹ olarak sınıflandırılmaktadır.

Konumuz açısından finansal krizlere dair dünya ekonomilerinde yaşanan gelişmeleri genel olarak gözden geçirmek faydalı olacaktır. 1980-1996 yılları arasındaki dönemde IMF üyesi ülkelerin en azından üçte ikisinde ciddi bankacılık sektörü sorunları yaşanmıştır. Finansal liberalizasyonun yükselmeye başladığı 1980-1990 döneminde meydana gelen krizler ise 1950-1970 yılları arasında meydana gelen krizlerden çok daha ciddi ve derin bir niteliğe sahiptir.⁶⁰

Yapısal olarak zaten krize yatkın bir sistemde, para ve finansal mekanizmaların merkezi bir rol oynadığı krizlerin önünü açan süreç, finansallaşma süreci olmuştur. 1994, 1997-1998, 2000-2001 yerel krizleri hem de 2008 küresel krizinde bu etkileri müşahade etmek mümkündür.⁶¹ Ancak 2008 krizinde, denetimden çıkmış bir finans sektörü ve deregülasyonun baskın etkileri söz konusudur.⁶²

Gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde yaşanan krizlerin ortak özelliği kriz öncesinde hızlı bir ekonomik gelişme sürecinin yaşanmasıdır.⁶³ Krizlerin ülkelere maliyetine bakıldığında, pek çok bankacılık krizinde kamu sektörünün yüklendiği maliyetlerin GSMH'nın %10'u civarında olduğu görülmektedir. Bankacılık krizlerinin etkileri ise; büyümeyi yavaşlatma, tasarrufların verimli alanlara yönelmesini engelleme, iç para politikasının yönetiminde kamu otoritesinin hareket kabiliyetini ve alanını sınırlandırma ve parasal krizlerin meydana gelme riskini artırma olarak sıralanabilir.⁶⁴

⁵⁸ Ali Şen, "Parasal Krizlere Neden Olan Faktörler: Türkiye Analizi," **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, S. 9, Mayıs 2006, s. 1-2.

⁵⁹ Şahin, **a.g.e.**, s. 126.

⁶⁰ Morris Goldstein & Philip Turner, "Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options," Basle, **Bank for International Settlements (BIS) Economic Papers**, No. 46, October 1996, p. 5.

⁶¹ Durmuş, **a.g.e.**, s. 20.

⁶² **Inside Job** Belgeselinden alınan notlar.

⁶³ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri," **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, C. 4, S. 2, 2003, s. 144-145.

⁶⁴ Goldstein & Turner, **a.g.e.**, p. 5-7.

Dünya çapındaki hisse senedi, borç tahvili ve banka hesapları gibi finansal varlıkların toplam değerine bakıldığında, 1980 yılında toplam gayri safi gelire eşit olan finansal varlıklar; 2006 yılından 2007 yılına gayrisafi gelirin üç katını aşarak 140 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu, finansal varlıklardaki büyümenin boyutlarını kavramak açısından önemli bir göstergedir.⁶⁵ 2020 yılına kadar finansal varlıkların, dünya üretiminin beş katını geçebileceğine dair tahminler mevcuttur.⁶⁶ Finansal varlıkların artışında ABD başı çekerken, AB ekonomisi ve Japonya da onu takip etmiştir.

Büyük buhran sonrası ABD ekonomisi 40 yıl kriz yaşanmadan büyümüştür. Yine söz konusu dönemde Amerikan finans sektöründe sıkı bir denetim ve spekülasyon yasağı bulunmaktadır. Ancak 1980'li yıllarla birlikte, yatırım bankaları halka açılarak şirketlere dönüşmüşlerdir. Yine aynı dönem, Reagan hükümeti 30 yıl sürecek bir finansal deregülasyon başlatmıştır. Denetimlerin ortadan kalktığı bu süreçte, hissedarların paralarıyla yatırım yapmanın risksiz olduğu görüşü yayılmaya başlamıştır.

Krizde en etkin olan unsurlardan biri, daha karmaşık finansal varlıklar olan finansal türevlerdir. 1990'lı yıllarda, iktisatçı, denetçi, politikacı, matematikçi, fizikçi, bankacı ve bilim adamları yeteneklerini birleştirerek türev ürün adı verilen ve finans alanında tehlikeli silahlar meydana getirmişlerdir.⁶⁷ Türev araçlar, getirileri ve değerleri başka bir türev araca veya menkul kıymete bağlı olan finansal araçlar olarak tanımlanmaktadır. Faize, dövize, emtia fiyatlarına, hisse senetlerine, kredi alacaklarına ve hatta hava durumu tahminine dayalı olarak düzenlenebilen türev araçlarının kullanımının iki temel amacı riskten korunmak (*hedging*) ve spekülasyon sonucu kazanç elde etmektir. Ancak Amerikan Merkez Bankası (FED) ekonomistleri dahi türev finansal varlıkların mahiyeti hakkında tam bir bilgiye sahip değildiler.⁶⁸

Dick Bryan, türev araçların ortaya çıkışını, kapitalizmin gelişiminde yeni bir aşama olarak görmekte ve paranın giderek türev araçlar ve menkul değerler biçimini aldığına vurgu yapmaktadır. Ona göre, para metalaşmış risk alanına doğru kaymaktadır. Eskiden, devletler parasal sistemin istikrarından sorumlu olup, faiz oranlarını, döviz kurlarını ve zirai ürün fiyatlarını denetlerlerdi. Ancak, devletlerin bu alanlardan çekilmesi, bireyleri ve finansal piyasaları çok sayıda risk ve belirsizlikle karşı karşıya bırakmıştır. Türev araçlar, spekülörlere

⁶⁵ Orhangazi, **a.g.e.**, s. 136.

⁶⁶ Edmunds & Potter, **a.g.e.**, s. 53.

⁶⁷ **Inside Job** Belgeselinden alınan notlar.

⁶⁸ Durmuş, **a.g.e.**, s. 22-26.

yüksek kaldıraç kullanma imkânı vermesi nedeniyle finansal krizin derinleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Örneğin, bir hisse senedine yapılacak yatırımın onda biri ile aynı hisse senedine dayalı türev araca yatırım yapılarak bu hisse senedinin değerindeki değişimden kaynaklanan kâr veya zararın aynı tutarda elde edilebilmesi mümkündür. Bu imkân, spekülasyon saiki ile işlem yapanların risk iştahını kabartarak⁶⁹ çok büyük riskler üstlenilmesine yol açmaktadır. Toplanan mevduatlar ile bankanın özkaynağı arasındaki oran da *kaldıraç* olarak adlandırılmaktadır (*Borrowed Money/Bank's Money*). “*Manivelâ (kaldıraç) etkisi*” (*Leverage effect*), Anglo-Sakson literatüründe kârlı bulunan yatırımlarda artan borçlanmanın kârlılığı arttırıcı etkisi olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰ Kaldıraç etkisi nedeniyle reel verilerin çok üzerinde sanal/fiktif rakamlara ulaşılmaktadır.

Amerikan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (*Securities and Exchange Commission-SEC*)’in kaldıraç üzerine koyduğu sınırın kaldırılması yönündeki lobiler karşılığını bulmuştur ve SEC yatırım bankalarının daha fazla kumar oynamalarına izin vermiştir. Dünyanın en büyük sigorta şirketi olan⁷¹ Amerikan Sigorta Şirketi (*American Insurance Company-AIG*), sahip olduğu evi sahip olan kişinin sigortalamasına dayalı mantığı bozarak, türev ürünler ile bir evi isteyen herkesin sigortalamasını sağlamış ve türev ürünler evrenini herkese açmıştır.⁷² Kriz öncesinde ABD’de kaldıraç oranları %300’leri aşmıştır. Finans sektörünün, milli gelirden aldığı pay ise, 1980 yılından bu yana hızla artmaktadır.⁷³

İpoteğe dayalı türev (*ikincil finansal*) ürünler -*teminatlandırılmış borç yükümlülüklerinin (Collateralized Debt Obligations -CDOs)*- bütün dünyadaki yatırımcıların ve finansal kurumların Amerikan konut piyasasına yatırım yapmalarına ve Amerikan piyasalarına bağlanmalarına yol açmıştır. Neticede, kredi kalitesi bozulmuş, geri ödemeler kesilmiş, batık krediler bilançolardan varlıkların silinmesine neden olmuş ve şişen kredi ve türev finansal ürünler balonu patlamıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları ardı ardına ipotekli konut kredilerine dayalı tahvillerin notunu indirmeye başladığında, paralarını fonlardan çekmek isteyen yatırımcıların da sayısı artmış, ancak bu ürünlerin nakde çev-

⁶⁹ A.e., s. 23.

⁷⁰ Dieter Schneider, “Der Einfluss der Ungewissheit auf die Kapitalstruktur (Sermaye Bileşimine Belirsizliğin Etkisi),” *Investition und Finanzierung (Yatırım ve Finansman)*, Çev. Nihat Küçüksavaş, (Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/2922/2820>, 09.01.2011, s. 92.

⁷¹ Wade, a.g.e., p. 8.

⁷² *Inside Job* Belgeselinden alınan notlar.

⁷³ Durmuş, a.g.e., s. 23.

rilmesi zorlaşmıştır. Söz konusu tahvillere yakın tarihlere olumlu notlar verirken, bir anda not indirimlerine gitmeleri kredi derecelendirme kurumlarının ve sistemin sorgulanmasına sebep olmuştur.⁷⁴

Finansal türevlerin boyutu ise 1990'larda dünya gelirinin %27'si iken, 2006 yılında %800'üne yükselmiştir. Aynı dönemde ciddi bir artış gösteren küresel sermaye hareketleri de 6 trilyon doları aşmıştır. Tüm dünyada toplam finansal sermayenin boyutları büyürken bir yandan da bu sermayenin hareketliliği artmıştır.⁷⁵ 1990'ların sonunda türev ürünler, 50 trilyon dolarlık denetilmeyen bir pazar oluşturmuştur. Bu pazarlarda türev ürünler ile istenilen manipülasyon yapılabilmektedir. Türev ürünlerin denetlenmesi gerektiğine dair girişimler ise başarılı olamamıştır. Denetime dair tekliflere olumlu cevap verilmediği gibi, Aralık 2000 tarihinde, Vadeli Emtia Modernizasyon Kanunu (*The Commodity Features Modernization Act*) ile türev ürünlerin denetimi yasaklanmıştır. Dolayısıyla türev ürünler, 2000 yılı sonrasında çok büyük bir artış göstermiştir. ABD'de 1998 yılında büyük bir birleşme ile *Citigroup* kurulmuştur. Ancak bu kuruluş, *Glass Steagall Act* Kanunu'nun (Büyük Depresyon sonrası çıkan ve mudilerin parasıyla işlem yapılmasını yasaklayan bir yasa) ihlali anlamına gelmektedir. Daha sonraları, *Citigroup*'u kurma yasası olarak da anılan *Gramm - Leach - Bliley Act* çıkarılarak, başka birleşmelerin de yolu açılmıştır.⁷⁶

Ev alanlar, kredi verenler, yatırım bankaları ve yatırımcılardan oluşan *menkul kıymetleştirme besin zinciri (securitization food chain)*, mortgage ve diğer krediler vasıtasıyla, dünyadaki yatırımları trilyonlarca dolar ilişkilendirmiştir. Sadece ev alanlar ve kredi verenlerin yer aldığı eski sistemde, ödemeler uzun sürdüğünden krediler zorlukla verilmekteydi. Yeni sistemde ise, alacaklılar mortgage'leri yatırım bankalarına satmışlardır.⁷⁷ Bu bankalar binlerce mortgage ile eğitim ve araba kredileri ile kredi kartı borçları da dâhil diğer kredileri birleştirerek karmaşık türevler (CDO) oluşturmuşlardır.⁷⁸ Yatırım bankalarının CDO'ları yatırımcılara satmasıyla birlikte, artık ev sahipleri mortgage ödediğinde para dünyanın her yerindeki yatırımcılara gitmeye başlamıştır. Tahminlerinden dolayı yasal bir sorumluluğu bulunmayan kredi derecelendirme kuruluşlarının kredilere verdikleri yüksek notlar, türev ürünlere olan talebi daha da arttırmıştır. Süreç boyunca, kredi

⁷⁴ Pelin Ataman Erdönmez, "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi," *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 68, Mart 2009, s. 87-88.

⁷⁵ Orhangazi, *a.g.e.*, s. 136.

⁷⁶ *Inside Job* Belgeselinden alınan notlar.

⁷⁷ *A.e.*

⁷⁸ Costas Lapavitsas, "Financialised Capitalism: Direct Exploitation and Periodic Bubbles," May 2008, (Çevrimiçi) <http://www.leftlibrary.com/lapavitsas1.pdf>, 12.04.2011, p. 19-20.

verenler geri ödenip ödenmeyeceğine bakmaksızın basiretsiz bir şekilde riskli krediler açmışlardır. 2000'lerin başında *subprime kredi* olarak adlandırılan riskli kredilerde büyük bir artış meydana gelmiştir. Ancak binlerce subprime kredisi birleştirilerek CDO meydana getirildiğinden kredi derecelendirme kuruluşları bunların pek çoğuna en yüksek notu (AAA derecesi) vermiştir.

Bu yaşananlar, en kârlı ürün olan *yıkıcı kredilendirme* (*predatory lending*) artmasına yol açmıştır. Merkez Bankası'nın mortgage denetleme yetkisi olmasına karşın, başkanı olan Alan Greenspan bu yetkiyi kullanmayı reddetmiştir.⁷⁹

2008 krizi, finansal sektörü bütünüyle çökertmiş, dünya bankacılık sistemini felç etmiştir. Finansal alanda başlayan kriz hızla reel sektöre sıçramış ve kapitalist dünyayı derin bir resesyona sürüklemiştir. Tüm kapitalist ülkelerde büyüme oranları hızla düşmüş,⁸⁰ işsizlik çok yüksek seviyelere ulaşmış, insanlık genel olarak ciddi bir refah kaybına uğrarken, yoksulluk ise hızla artmıştır. İnsanlar işlerini kaybetmenin yanı sıra, çöken finansal piyasaların aracı haline getirilmiş olan evlerini ve geleceklerinin teminatı olan sosyal güvenliklerini de kaybetmişlerdir.⁸¹

Avrupa ülkelerinde de ABD'dekine benzer gelişmeler görülmüştür. Avrupa'da bu süreç, İngiltere'de Northern Rock'ın ulusallaşmasıyla başlamıştır. Avrupa bankacılık sistemi de Ekim 2008 itibariyle krizden ciddi şekilde etkilenmeye başlamış, büyük uluslararası Avrupa bankalarının hükümetler tarafından kurtarılması gerekmiştir.⁸² İngiltere'de; bankaların büyük kayıplara karşı korunmasını ve borçlarına garanti getirilmesini amaçlayan milyarlarca sterlin büyüklüğünde yeni bir kurtarma planı hazırlanmıştır.⁸³ Fransa'nın en büyük ikinci bankası olan ve yılın en başarılı finans kuruluşu seçilen *Societe Generale*, 7 milyar dolardan fazla zarara uğradığını açıklamıştır. Alman bankası olan *Hypo Real Estate* değerinin %75'ini kaybederek bir konsorsiyum tarafından kefalet ile satın alınmak zorunda kalmıştır.⁸⁴ Yine Almanya'da, kurtarma paketinin büyüklüğü 500 milyar Euro'yu bulmuştur.⁸⁵

⁷⁹ **Inside Job** Belgeselinden alınan notlar.

⁸⁰ Durmuş, **a.g.e.**, s. 2.

⁸¹ **A.e.**, s. 3.

⁸² Erdönmez, **a.g.e.**, s. 86.

⁸³ MÜSİAD, **2009 Türkiye Ekonomisi: Küresel Kriz ve Yeni Dersler**, Araştırma Raporları, Ed. İbrahim Öztürk, İstanbul, 2009, s. 45.

⁸⁴ Durmuş, **a.g.e.**, s. 39-40.

⁸⁵ MÜSİAD, 2009 Türkiye Ekonomisi: Küresel Kriz ve Yeni Dersler, s. 45.

Birkaç yüz milyar ABD doları olarak hesaplanan ABD eşik altı kredi ve menkul kıymetler piyasası riski, dünya çapında trilyonlarca ABD doları büyüklüğünde bir reel hâsıla kaybı ve borsa çöküşüne neden olmuştur.⁸⁶

Türkiye’de son dönemlerde gerçekleşen krizlerin finansal sistem ile ilişkisini kısaca incelemek yararlı olacaktır. Türkiye’de son dönem krizlerin belirleyici nedeni, sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir dalgalanmanın sert bir iniş aşaması içermesidir. Dalgalanmanın çıkış aşamasının başlangıcı ise, sermaye girişleridir.⁸⁷ Faizlerin ve kârlılık olanaklarının yüksek olması, ülkeye yoğun bir kısa vadeli sermaye girişine neden olmakta, bu da mali varlıkların fiyatlarında spekülâtif şişkinliklere yol açmaktadır. Diğer yandan ülkeye giren yabancı sermaye, ulusal parayı aşırı değerlendirerek, ihracatı caydırmakta, ithalatı genişletmekte ve cari işlemler dengesi üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Bu sürecin devamlılığı, yeni dış sermaye girişlerine bağlı olduğundan, ani bir mali krizin patlak vermesine kadar uygulanmakta ve neticede kronik bir nitelik kazanmaktadır.⁸⁸ Sıcak paranın ve diğer sermaye türlerinin ekonomiyi terk etmesi; döviz piyasalarında ve bankalar sisteminde büyük boyutta şoklar ve çöküntülere yol açtığı zaman⁸⁹ krizler patlak vermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk fon 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’na dayanılarak “istikrar fonu” adı altında oluşturulan fondur. Daha sonra doğal afetlere uğrayanlar, asker aileleri ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi için muhtelif fonlar oluşturulmuştur. Öyle ki, 1980’li yıllardan sonra fonların gerek sayıca ve gerekse dâhil oldukları işlemler açısından artması ve uygulanan fon sisteminin kamu kesimi üzerindeki belirleyiciliği, *fon ekonomisi* adı verilen bir iktisadi yapının oluşmasına yol açmıştır. Bütçe dışı oluşturulan bu fonların gelirlerinin bütçe gelirlerine oranı yıldan yıla artmış ve fonların iktidarlara verdiği keyfiyet, fon ekonomisinin yaşandığı yılları beraberinde getirmiştir. Fon uygulamaları, yürütmeyi yasa-madan daha yetkili kılarak, iktisadi önceliklerde karışıklık yaşanmasına, makro hedef ve dengelerde sapmalara sebep olmuştur.⁹⁰

Türkiye’de sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlar 1989 yılında kaldırılmıştır. Sonraki süreçte Türkiye ekonomisi giderek ve artan

⁸⁶ A.e., s. 3.

⁸⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007**, 13. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2009, s. 182-183.

⁸⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s. 145.

⁸⁹ Boratav, a.g.e., s. 182-183.

⁹⁰ Asuman Altay, “Politik Süreçte Yozlaşma ve Rant Kollama Faaliyetleri,” **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 6, Eylül-Ekim 1995, s. 245-246.

boyutlarda sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların etkisi, finansal kargaşa ve krizlerin tehdidi altına girmiştir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında milli gelir %6 ile %9,5 arasında değişen oranlarda küçülmüş ve makro-ekonomik göstergelerde ciddi bozulma ve belirsizlikler ortaya çıkmıştır.⁹¹

Türkiye'nin yakın geçmişine ait krizlerde kamu kesimi borçlanmaları ile bankacılık sektörünün sorunları önemli bir yer tutmaktadır.⁹² Türkiye'de, ekonomiye girdi üreten KİT'lerin üretimleri maliyetli olduğundan, özel sektör ne kadar dışa açılırsa açılsın, ihracat ithalatın gerisinde kalmıştır. Bu, yüksek faiz uğruna gelen sıcak paranın (döviz), geldiği gibi süratle de çekilebileceği anlamına gelmektedir. Nitekim ithalatın 1993 yılında ihracatın iki katına çıkması, dövizdeki hassas dengelerin tamamen bozulmasına sebep olmuş ve Türkiye 19 Ocak 1994 krizini yaşamıştır. 25 Mart 1994 günü gerçekleşen bankalar arası faiz %1000'e yükselmiş, devletin 90 gün için ödediği net faiz ise %50'ye ulaşmıştır.⁹³ Bu kriz, Merkez Bankası'nın rezervlerinin yarısını kaybetmesine sebep olmuştur. Türk Lirası, Dolar karşısında %50'den fazla değer kaybetmiştir. Milli gelirdeki azalma %6,1'e ulaşmıştır.⁹⁴

Finansal krizler, ülkemiz ekonomisi açısından potansiyel bir tehdit olarak ortaya çıkmış,⁹⁵ 1994 ve 2001 krizlerinin yıkıcı etkileri ise çok büyük olmuştur. 2001 yılında yaşanan krizle birlikte Türkiye ekonomisi %9,4 daralmıştır. Kasım 2000 tarihinden sonra çok sayıda bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiş olması da krizin boyutlarına dair bir diğer göstergedir.⁹⁶ 2001 Türkiye krizinde önemli rol oynayan bankacılık sektöründe sorun şeffaflığın eksik olması ve verilerin eksik ya da yanlışlığıdır. Bu durum, piyasa katılımcılarının algılarında yanılsamalara sebep olmuştur. Krizde kamu bankalarının görev zararları saklanmıştır. Türkiye'de 2001 krizi, bankacılık sorunlarının ağırlıklı olduğu, para ve bankacılık krizlerinin birlikte yaşanmasını ifade eden *ikiz krizlere* örnek teşkil etmektedir.⁹⁷ 2001 finansal krizi akabinde, döviz kuru dalgalanmaya bırakılarak sıkı para politikaları seçeneği tercih edilmiştir. Sıcak para hareketleri; faiz oranları ile beklenen döviz kuru hareketleri arasındaki marja (arbitraj

⁹¹ Boratav, **a.g.e.**, s. 172.

⁹² Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 147.

⁹³ Mehmet Arif Demirer, "Türkiye'de Aşırı Ölçüde Bozulan Gelir Dağılımı," **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 6, Eylül-Ekim 1995, s. 208.

⁹⁴ Şen, **a.g.e.**, s. 2.

⁹⁵ Boratav, **a.g.e.**, s. 182.

⁹⁶ Şen, **a.g.e.**, s. 2.

⁹⁷ Şahin, **a.g.e.**, s. 126.

getirisine) bağlıdır. Sıcak para hareketleri, finansal sistemi ve giderek Türkiye ekonomisini çalkantılara sürüklemiştir.⁹⁸

Ülkemizde yaşanan 2008 krizi, diğer krizlerden farklı olarak ABD'deki finansal zeminden bağımsız olarak açıklanamamaktadır. 2008 krizi, 1929-1933 Büyük Depresyon'dan bu yana görülmüş krizlerin en derinidir. Kapitalizmin merkezi ABD'de ortaya çıkan kriz, sadece üç hafta içinde başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmış⁹⁹ ve ülkemizi de etkisi altına almıştır.

Finansal liberalizasyon sürecine paralel olarak ülkemizde de toplumdaki üretim, mülkiyet, bölüşüm ilişkilerinin oluşturduğu iktisadi yapılar ve bu yapıların dayandığı kurum ve kurallar bütünü içerisinde olan politik yapılar ahlâki yozlaşma yönünde değişim yaşamış ve özel çıkar güdüsü, kamusal çıkar güdüsünün önüne geçmiştir.¹⁰⁰ Bu değişim, faktör gelirlerini ve bireysel gelirleri de etkileyerek, bu gelirlerin dağılımının da değişmesine sebep olmuştur.

3.2. Finansal Krizlerin Gelir Dağılımı ile İlişkisi

Bugün gerek dünyada gerekse ülkemizde varlığı hissedilen; kimileri için daha baskın yaşanan finans sektörünün krizi; iktisadi ve sosyal sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Yaşanan kriz; hem bireyin hem ailenin, hem işsiz hem istihdam edilenin, hem üreticinin hem de tüketicinin krizidir. Gelirin üretim faktörleri ve bireyler arasındaki dağılımı ve bu dağılımda etkin olan zihniyet temelli iktisadi düşünceler, uygulamaya geçmiş olan iktisadi sistemler ve izlenen iktisat politikaları tıpkı bir depremde geçerli olan kavramlar gibi krizin *derinliği, şiddeti ve süresi* ile doğrudan ilgilidir. Tüm bunlar da krizin meydana geldiği coğrafyayı ve o coğrafyada yaşayan insanları muhtelif derecelerde etkilemektedir. Nasıl ki ücret ile kâr arasındaki bölüşüm mücadelesi, ekonominin canlanma, genişleme ve kriz dönemlerine bağlı olarak farklı özellikler taşıyorsa, ücret, kâr ve faiz arasındaki ilişkiler de söz konusu dönemlerde farklı etkileşimler göstermektedir.

Sermaye piyasasında gelir dağılımı ile ilişkisi dolaylı olan çok sayıda unsur bulunduğundan, 1975 yılına kadar literatürde direkt ilişkilere dair yeterli açıklama bulunmamaktadır.¹⁰¹ İlgili yıldan sonra yapılan akademik çalışmalarda daha detaylı veriler bulmak mümkündür. Örneğin son dönem Euro bölgesinde yaşanan krizlere dair çalış-

⁹⁸ Boratav, **ag.e.**, s. 182-183.

⁹⁹ Durmuş, **ag.e.**, s. 2.

¹⁰⁰ Altay, **ag.e.**, s. 255-256.

¹⁰¹ Looney, **ag.e.**, s. 26.

malarda¹⁰² finansal kapitalizmin krizinin gelir dağılımına yönelik olumsuz etkileri de ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

Gelir dağılımının değerlendirilmesi, hem tanımlayıcı hem de zamanla kazanılmış meselelerle ilgilidir. Sosyal adalet düşüncesi ise, tamamlayıcı ve zamanla kazanılmış meselelerin her ikisini de etkilemektedir.¹⁰³ Bu bağlamda finansal liberalizasyon ve kredi ekonomisine dair sürecin ahlâki boyutu ile değerlendirilmesi ve zamanla kazanılan meseleler üzerinde bıraktığı izler iyi incelenmelidir.

Eşitsizliğin ve yoksulluğun belirleyici öğelerinden biri finansal gelişmedir.¹⁰⁴ Epstein ve Jayadev¹⁰⁵ ile Duménil ve Lévy¹⁰⁶ makro düzeyde finansal piyasaların ağırlığının artmasının gelir dağılımında bozulmaya yol açtığını savunmaktadırlar.¹⁰⁷

Finansın eşitsizlik ve yoksulluğu etkilediği temel olarak iki yol bulunmaktadır: İlk olarak, daha fazla aracı – özellikle de yoksullar – finansal hizmetlere, geliştirilmiş erişim yolu ile ulaşmakta ve örneğin mikrofinans kuruluşları vasıtasıyla direkt olarak ekonomiye dâhil olmaktadır. İkinci olarak firmalar ve girişimciler için daha iyi yatırım fırsatları yoksullara dolaylı yoldan (örneğin, ileri ekonomik performans vasıtasıyla veya daha iyi istihdam şartlarıyla) ulaşmaktadır.¹⁰⁸

Bir toplumda bireyler kimi zaman sadece tüketici, kimi zaman da hem üretici hem tüketici durumundadırlar. Bireyler geçmiş dönemlerde elde ettikleri gelirlerinden oluşturdukları tasarruflarını ya bugün tüketirler ya da gelecekte elde edeceklerini düşündükleri gelirlerini bugünden tüketirler. Gelecekte elde edileceği düşünülen gelirin kullanımı ancak kredi mekanizması (tüketici kredisi, kredi kartı vb.) ile mümkün olabilmektedir. Ancak burada müphem olan unsur gelecekteki gelirin kesinliğidir. Bu mekanizmada gelirin henüz kazanıl-madan kullanıldığı zaman ile gelirin gerçekte elde edileceği zamana dair senkronizasyonun bozulması söz konusudur. Bu anlamıyla iktisadi

¹⁰² Bkz. Eckhard Hein, "Finance-dominated Capitalism, Re-Distribution and the Financial and Economic Crises - a European Perspective," (Çevrimiçi) http://mpra.ub.uni-muenchen.de/35903/1/MPRA_paper_35903.pdf, 10.03.2012.

¹⁰³ Amartya Sen, "Social Justice and Distribution of Income," **Handbook of Income Distribution**, Eds. A. B. Atkinson & F. Bourguignon, Amsterdam, Elviesier, 2000, p. 60.

¹⁰⁴ Kappel, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁰⁵ Bkz. G. A. Epstein & A. Jayadev, "The Rise of Rentier Incomes in OECD Countries: Financialization, Central Bank Policy and Labor Solidarity," **Financialization and the World Economy**, Ed. G. Epstein, Northampton, Edward Elgar, 2005.

¹⁰⁶ Bkz. Gerard Duménil & Dominique Lévy, "Periodizing Capitalism: Technology, Institutions, and Relations of Production," 2003, (Çevrimiçi) www.jourdan.ens.fr/levy, 22.05.2011.

¹⁰⁷ Orhangazi, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁰⁸ Kappel, **a.g.e.**, s. 2.

değerlendirmeler, projeksiyonlar, beklentiler ve sistemler realiteden uzaklaşma eğilimine girmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal devletin refah temininin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle bireylerin veya kurumların krediye olan ihtiyacının artmış olması, kredi mekanizmasını çalıştıran öğelerden biridir. Sosyal devletin kendisinden beklenen fonksiyonları gerektiği gibi yerine getirmemesi ya da getirememesi neticesinde; birey veya kuruluşlar sosyal devletin sağlayacağı refahı kendileri temin etme yoluna gitmektedirler. Benzer şekilde kredi mekanizması, bireyler tarafından gelir dağılımındaki adaletsizliklerin telafi edilebilmesi amacıyla da işletilmektedir. Bireyler bunu gerçekleştirirken kendi gelirlerinin yetmediği noktada banka kredilerine başvurumaktadırlar.

Tasarruflar, gelir seviyesine bağlıdır ve aynı zamanda istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için yatırımların da kaynağı durumundadır. Gelir düzeyinin düşük, gelir dağılımının ise bozuk olması; tasarruf yetersizliğinin ve düşük yatırımların sebeplerindedir. Düşük yatırımlara yüksek nüfus artışı da eşlik ediyor ise, kişi başına düşen gelir düzeyindeki artış yetersiz kalmakta, neticede bu süreç yine tasarrufların düşük kalmasına yol açmaktadır. Bu kısır döngüden çıkış için ortaya atılan düşünce ise, finansal liberalizasyon sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. O düşünce, gelişmekte olan ülkelerin dış kaynakları ülkelere çekmeleri gerektiğidir. 1970'li yıllarda başlayıp, 1980'li yıllarda hız kazanan finansal liberalizasyon düşüncesinin temelindeki motif de tasarruf fazlası olan ülkelere tasarruf açığı olan ülkelere kaynak aktarılması¹⁰⁹ ve böylelikle kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasıdır.

Tasarrufa dair teorik açıklamalar bazı noktalarda yetersiz kalmaktadır. Örneğin tasarruf fazlası, literatürde genellikle ABD'ye atfedilen bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Oysa sorulması gereken soru ABD'deki tasarruf fazlasının gerçekten ekonomide bireylerin tüketmeyip tasarrufa ayırdıkları fonlar olup olmadığına yöneliktir. ABD'nin Bretton Woods sistemini terk etmesini ve sonrasındaki gelişmeleri; ironik bir yaklaşımla, karşılıksız basılan paralar ve türev ürün meydana getirmede zorlanan kaldıraç etkisinin başarısı ile açıklamak mümkündür. Tüm bu olumsuzluklara rağmen ABD parasına duyulan güven son dönem finansal krizlerin fitilini ateşleyen en önemli unsur olmuştur. Paranın mülkiyet ile bağlarını son derece sağlam kuran ABD'nin parasına olan güven, finansal krizin yayılmasına sebep olmuştur. Diğer bir ifade ile kriz ABD parasına olan güven kanalıyla

¹⁰⁹ Balaylar & Duygulu, **a.g.e.**, s. 279.

yayılmıştır. Örneğin, Türkiye’de konut piyasasının hayatta kalabilmesi türev piyasasının oluşmamış olmasına bağlanmaktadır. Bu bakımdan türev piyasaların bünyesinde barındırdığı tehlikeler de aşikârdır. Böylece iktisadi kural ve kurumların dışına çıkmış, yeni kurumların eski kurullar ile uyuşmadığı anlaşılmıştır.

Finansal liberalizasyon ve kredi ekonomisinin temel unsuru olan krediler iktisat literatüründe genel olarak müteşebbislere yatırım için verilen kredileri ifade etmesine rağmen, 1980’li yıllardan sonra dış kredilerde önce hükümetleri, arkasından şirketleri, arkasından yerel yönetimleri ve nihayet hızını alamayıp bireyleri de kapsar hale gelmiştir. Bu şekilde, özellikle tüketim kredisi ile borçlanmayı özendiren iktisadi düşünce; ülkeleri risk-kontrol sarmalına alarak siyasi amaca bürünmüştür. İktisat tanımındaki kıt kaynaklar sözü de dünyada bollaşan kredi ile tam bir tezat sergilemektedir. Sadece bu tezat dahi, kredi ekonomisindeki işleyişi ve oynanan oyunları göstermek bakımından yeterli bir veridir.

Tüketim kredileri başta olmak üzere krediler, başlangıçta tüketim eğilimini yükseltirken, geri ödemeleri başladığında ise tüketimi zayıflatacak şekilde etki göstermektedirler.¹¹⁰ Bu yönüyle de krize dair unsurları bünyesinde taşımaktadır.

Bununla birlikte yine kâr, faiz, rant gibi gelirlerin bölüşüm paylarını yükseltirken, dolaylı yoldan emek gelirini düşüren en önemli politikalarından biri reel faiz hadlerini yüksek tutan politikalarlardır.¹¹¹ Finansal liberalizasyon sürecine paralel olarak faiz oranlarının serbest bırakılması, toplumdaki gelir ve servet dağılımının önemli ölçüde bozulmasına sebep olmuş ve servetin belirli kesimler lehine yoğunlaşmasında ve iktisadi tekelleşmede rol oynamıştır. Türkiye’de ve diğer gelişmekte olan ülkelerde benzer süreçler yaşanmıştır. Kredi faizlerinin yüksekliği nedeniyle sanayi kuruluşları el değiştirmiş, firmaları da büyük ölçüde borçlanmaya dayalı olarak faaliyet göstermeye itmiştir. Böylelikle, faiz giderleri, üretim maliyetlerinin sabit ve önemli bir unsuru haline gelmiştir. Üretken sermayedar da, cazip faiz oranları dolayısıyla rantiyeye sınıfına dönüşmüştür.¹¹²

¹¹⁰ Wallace C. Peterson, **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev. Talat Güllap, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1994, s. 183.

¹¹¹ Gülten Kazgan, **Türkiye’de Gelir Bölüşümü: Dün ve Bugün (Bölüşüm ve Bunu Belirleyen Ekonomik - Politik Süreçler)**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı, 1990, s. 9.

¹¹² Z. Defne Uzunhasanoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005,” **Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması**, Ankara, 2007, s. 21.

Uluslararası kurumlar olan IMF reçeteleri ve DB politikaları da ülkeler arasındaki farklılıkları dikkate almamaları nedeniyle gelir dağılımını menfi yönde etkilemekle eleştirilmektedirler. Ayrıca DB Raporu'na göre, dünya nüfusunun %10'luk kesimi, toplam mal ve hizmetlerin %70'ini üretmekte ve dünyadaki toplam gelirin %70'ini almaktadırlar.¹¹³

Gelir dağılımı ve yoksulluğa ilişkin veriler, neo-liberal küreselleşme döneminde gelir dağılımının gerek ülke grupları gerekse ülkeler içinde bozulduğunu göstermektedir. Türkiye'nin de bu süreç içinde, önce ihracat teşvikleri, daha sonra da finansal serbestleştirme sürecinde kamu açıklarını kapatmak amacıyla yüksek reel faizle kamu iç borçlanması, büyük rantlar yaratılmasında ve gelir dağılımının daha da bozulmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Benzer bir şekilde, Rusya'da da, devlet eliyle yaratılan rantlar serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gelir dağılımının kısa sürede hızla bozulmasına yol açmıştır. Bu süreçte, yoksulluk, Nijerya'da %70,2, Zambiya'da %63,7, Madagaskar'da %49,1 ve Gana'da %44,8 gibi çok yüksek oranlara ulaşmıştır.¹¹⁴

Türkiye'de 1970'li yılların sonu 1980'li yılların başından itibaren geçen on yıllık süre zarfında 500 büyük firma elde ettikleri brüt kârlarının yarısını finansal sisteme, rantiyeye ve bankalar kesimine aktarmışlardır.¹¹⁵ 2008 küresel krizinin dünyada servetin %45'ini yok ettiği belirtilmektedir.¹¹⁶ Bu, reel dünyada bulunan servetin yarısına yakınının buharlaşması demektir. Finans piyasalarında, bireylerin para yatırımı tercihlerinde ve beklentilerinde meydana gelen ve kurumsal anlamda da destek gören böylesi değişikliklerin gelir dağılımını etkilemesi kaçınılmazdır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, krizi çözmek için alınan bazı tedbirlerin başka potansiyel krizlerin tohumları ekliyor olma ihtimalidir. Teknik boyutu bir kenara bırakıldığında kriz, özellikle gelir dağılımı boyutuyla etik bir sorundur. Bu nedenle sorgulanması gerekenlerin başında aşırı kâr, mülkiyet, tüketim ve güç tutkusu gibi unsurlar gelmektedir.¹¹⁷

¹¹³ Cem Doğan, "Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye," **Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması**, Ankara, 2007, s. 28.

¹¹⁴ Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?," **ERC Working Paper in Economic** 04/09 Ankara, August 2004, s. 17.

¹¹⁵ Adnan Şenel, "Korkut Boratav'la 'Gelir Dağılımı' Üzerine," **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 6, Eylül-Ekim 1995, s. 266.

¹¹⁶ Durmuş, **a.g.e.**, s. 39-40.

¹¹⁷ MÜSIAD, 2009 Türkiye Ekonomisi: Küresel Kriz ve Yeni Dersler, s. 151.

Neticede, finansal liberalizasyon ve krediler bireysel ölçekte ya da hanehalkı ölçeğinde, ücret, kâr, faiz, rant gibi faktör gelirlerini ve bu gelir türlerinin toplam gelir eşitsizliğine yaptığı katkıları etkileyerek özellikle faiz ve kâr gelirleri vasıtası ile gelir dağılımı üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir.¹¹⁸ Uygulamada ise, özellikle son dönemde temel insan hakları ile iktisadi hakların bazı noktalarda birbiri ile çelişmesine sebep olabilen bu durum, iktisadi sonuçlarının yanı sıra sosyal sonuçları ile de toplum üzerinde ciddi etkilere sahip bulunmaktadır.

SONUÇ

Küresel kapitalizmin son otuz yıllık seyrine bakıldığında, en önemli değişimin finans alanında gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu dönem boyunca finansal piyasaların ve finansal işlemlerin hem ölçeği hem de önemi ciddi olarak artmış, türev araçlar ortaya çıkmış, finansal sektör gelirleri, finans dışı sektör gelirlerine göre artmıştır. Ayrıca ekonomideki toplam borçlanma düzeyi de yükselmiştir. Finans Dışı Şirketler finansal varlıklara giderek daha fazla yatırım yapmaya başlamıştır. Bu durum, potansiyel istikrarsızlığı arttırıcı ve reel yatırımları azaltıcı etkide bulunmuştur.

Yine sözkonusu süreçte henüz kazanılmamış gelirin harcanması amacıyla da kullanılan kredilerin ve kredi kartlarının sakıncaları birleşerek toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Yaşanan sorunlar, bir kimseye tanınan bir hakkın, karşı tarafta bir başka kişiye borç yüklemesi durumunda sosyal hakların karşılığı olarak ortaya çıkan borçları kimlerin yerine getirmekle sorumlu olacağı sorusunu akla getirmek gerekmektedir. Bu sorunu açıklarken, “kişiye tanınan bir sosyal hak, karşılığında devlete bir borç yüklüyor mu; yüklüyorsa bu borç nasıl bir (yerine getirme/getirmeme borcu) borçtur” sorusunu da sormak gerekmektedir. Benzer şekilde bir kişiye tanınan ekonomik bir hak (örneğin kredi kullanma hakkı), bu krediyi kullanmayan insanların ya da devletin üzerine bir borç ya da yük bindiriyorsa, burada kullanılan sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin çerçevesinin çizilmesinde ve hukuki kapsamında bir sorun olduğu aşikârdır.

Esasen kredi ekonomisinde şeffaf olmayan öğelerin bedeli, hem iktisadi hem de toplumsal anlamda çok ağır olmaktadır. Dünya üzerinde borsaların hızla büyümesi ve yurtdışı portföy yatırımları gelir uçurumunu genişletmiştir. Genellikle en yüksek tasarruf oranlarına

¹¹⁸ Bkz. Başak Işıl Çetin, “İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE), İstanbul, 2011.

sahip olan orta sınıf hanehalklarının birikimleri ise maddi, toprak, büyükbaş hayvan ve diğer geleneksel refah öğelerine değil; yatırım fonlarına ve bireysel emeklilik fonlarına akmaya başlamıştır. Zira yeni dünya düzeni orta sınıf tasarruf sahiplerine ihtiyaç duymaktadır.

Kredi ekonomisi ve gelir dağılımı arasındaki sorunlu ilişkinin bir sebebi; hem üretici hem tüketici olabilen bireylerin yine benzer şekilde; aynı zamanda hem tasarrufçu hem de borçlu rolüne soyunmalarından kaynaklanmaktadır. Bu çifte rol, gelir ya da tasarrufların yatırıma dönüşme şansını bertaraf etmektedir. Bir diğer sebep ise, kazanılmamış gelirin harcanması ve kredi ekonomisindeki fiktif fiillerin gelir ve dağılımı üzerindeki olumsuz etkisidir. Neticede sistem, gerisinde sosyal çöküntüye uğramış kitleler ve ahlâki değer yoksunu bir işleyiş bırakmaktadır.

Ancak kanımızca gelirin oluşum ve dağılım sürecini olumsuz etkileyen finansal krizlere ve kredilendirme sürecine karşı önlem olarak uygulanan yöntemler (faiz oranı değişiklikleri, zorunlu karşılık oranı değişiklikleri, düşük gelir gruplarındaki hanehalklarına yapılan yardımlar ya da para politikası önlemleri), sosyal ve ekonomik alanda meydana gelen depremin yaralarını sarıp tedavi etme amacı gütmekle birlikte, yine aynı kredi mekanizması ile işleyen kısır döngüye girilmesine yardımcı olmaktan başka bir sonuç getirmeyecektir.

Finansal krizlerin yaşanmaması ve kredi ekonomisinin faktör gelirleri ve gelir dağılımındaki eşitsizlik üzerinde yapacağı olumsuz etkilerin önlenmesi için üretilecek çözümlerde, liberal politikaların yerini sağduyulu düzenlemelerin alması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile iktisadi hakların insan haklarının önüne geçmesi engellenmeli, ticari ve iktisadi ilişkiler ahlâk ve basiret eksenine çekilmeye çalışılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ACAR BALAYLAR, Nilgün & Aylin ABUK DUYGULU; "Türkiye'de Faiz Politikası ve Toplam Talep İlişkisi," **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 1, 2011, s. 275-298.

AKTAN, Hasan Basri; "Genel Makro Ekonomik Değerlendirme ve 2008 Yılı Bütçesi," **İ.Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 51. Seri, 2008, s. 149-186.

AKTEPE, İshak Emin; **İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, İstanbul, Bilge Yayınları, 2010.

- ALTAY, Asuman; "Politik Süreçte Yozlaşma ve Rant Kollama Faaliyetleri," **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 6, Eylül-Ekim 1995, s. 230-259.
- ANDREAU, Jean; **Banking and Business in the Roman World**, Çev. Janet Lloyd, UK, Cambridge University Press, 1999.
- Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Dünya Kitapları 266, 9. bs., Temmuz 2006, İstanbul.
- ARRIGHI, Giovanni; "The Social and Political Economy of Global Turbulence," **New Left Review** 20, March-April 2003, (Çevrimiçi) <http://www.ecn.wfu.edu/~cottrell/ope/archive/0304/att-0068/01-arrighi.rtf>, 22.04.2011, p. 1-55.
- ATAMAN ERDÖNMEZ, Pelin; "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi," **Bankacılar Dergisi**, S. 68, 2009, s. 85-101.
- AYSAN, Ahmet Faruk & Lerzan YILDIZ; "The Regulation of the Credit Card Market in Turkey," **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 11, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.eurojournals.com/irjfe11%20ahmet.pdf>, 14.12.2010, s. 141-154.
- BAYSAL, İbrahim Onur; "Sermaye Piyasasında Manipülasyon Suçu," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE), Ankara, 2011.
- BOCUTOĞLU, Ersan; "Hyman P. Minsky'nin Konjonktür Teorisi 2007-2010 Heterodoks Bir Değerlendirme," **Bankacılar Dergisi**, Sayı 75, 2010, s. 3-33.
- BORATAV, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007**, 13. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2009.
- ÇAKMAK ŞAHİN, Senem; "Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme," **Mülkiye**, C. 30, S. 250, 2005, s. 123-144.
- ÇETİN, Başak Işıl; "İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE), İstanbul, 2011.
- ÇETİNER, Özgür; "Fordist Konsensüs'ten Washington Konsensüsü'ne Birikim ve Bölüşüm Politikaları," **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Dergisi**, Cilt 19, Sayı 68, 2009, s. 17-46.
- DEMİRER, Mehmet Arif; "Türkiye'de Aşırı Ölçüde Bozulan Gelir Dağılımı," **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 6, Eylül-Ekim 1995, s. 207-210.
- Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Ekonomi 1**, Ed. Ali Cemalcılar, Ankara, MEB EğiTek, 2008.

Kamu-İş; C:12, S:3/2012

DOĞAN, Cem; “Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye,” **Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması**, Ankara, 2007, s. 6-31.

DUMÉNIL, Gerard & Dominique LÉVY; “Periodizing Capitalism: Technology, Institutions, and Relations of Production,” 2003, (Çevrimiçi) www.jourdan.ens.fr/levy, 22.05.2011.

DURMUŞ, Mustafa; “Aşırı Birikim - Finansallaşma İlişkisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi,” **Ekonomik Yaklaşım**, C. 21, S. 77, 2010, s. 1-48.

EDMUNDS, John; C. & Mark E. Potter; “Financial Wealth and the Distribution of Income,” **Marketing Intelligence & Planning**, Vol. 17, No. 1, 1999, p. 53-61.

EPSTEIN, Gerald A. & A. JAYADEV; “The Rise of Rentier Incomes in OECD Countries: Financialization, Central Bank Policy and Labor Solidarity,” **Financialization and the World Economy**, Eds. G. Epstein, Northampton, Edward Elgar, 2005.

EPSTEIN, Gerald A.; “Introduction: Financialization and the World Economy,” **Financialization and the World Economy**, Eds. Gerald A. Epstein, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2005, p. 3-16.

ERGİN, Feridun; **Para ve Faiz Teorileri**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, 1981.

FUKUYAMA, Francis; **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Simavi Yayınları, 1999.

GOLDSTEIN, Morris & Philip Turner; “Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options,” Basle, **Bank for International Settlements (BIS) Economic Papers**, No. 46, October 1996, p. 1-67.

HEIN, Eckhard; “Finance-dominated Capitalism, Re-Distribution and the Financial and Economic Crises - a European Perspective,” (Çevrimiçi) http://mpira.ub.uni-muenchen.de/35903/1/MPRA_paper_35903.pdf, 10.03.2012, p. 1-40.

HUSSEIN, Khaled A.; “Ethical Investment: Empirical Evidence From FTSE Islamic Index,” **Islamic Economic Studies**, Vol. 12, No. 1, August 2004, p. 21-40.

Inside Job, Documentary, Director: Charles Ferguson, 2 February 2010, Belgium, belgeselinden alınan notlar.

KAPPEL, Vivien; “The Effects of Financial Development on Income Inequality and Poverty”, **Economics Working Paper Series**, Zurich, Switzerland, CER-ETH-Center of Economic Research, March 2010, p. 1-38.

- KAZGAN, Gülten; **Türkiye’de Gelir Bölüşümü: Dün ve Bugün (Bölüşüm ve Bunu Belirleyen Ekonomik - Politik Süreçler)**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı, 1990.
- KILIÇBAY, Ahmet; **Türkiye Ekonomisinin Genişleyen Ufukları**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, Rektörlük No. 4354, İktisat Fakültesi No: 569, 2002.
- KÜÇÜKAKSOY, İsmail; “Yükselen Piyasalarda Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk,” **New World Sciences Academy**, 2009, Vol. 4, No. 4, s. 358-378.
- LAPAVİTSAS, Costas; “Financialised Capitalism: Direct Exploitation and Periodic Bubbles,” May 2008, (Çevrimiçi) <http://www.leftlibrary.com/lapavitsas1.pdf>, 12.04.2011, p. 1-46.
- LOONEY, Robert E.; **Income Distribution Policies and Economic Growth in Semiindustrialized Countries: A Comparative Study of Iran, Mexico, Brazil, and South Korea**, New York, Praeger Publishers, 1975.
- MACARTNEY, Huw; **Variegated Neoliberalism: EU Varieties Capitalism and International Political Economy**, Routledge, New York, 2011.
- MILLER, Margaret J.; “Introduction,” **Credit Reporting Systems and the International Economy**, Eds. Margaret J. Miller, USA, Massachusetts Institute of Technology, 2003, p. 1-21.
- MÜSİAD; **2009 Türkiye Ekonomisi: Küresel Kriz ve Yeni Dersler**, Araştırma Raporları, Ed. İbrahim Öztürk, İstanbul, 2009.
- ORHANGAZI, Özgür; “Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış,” **ODTÜ Gelişme Dergisi**, S. 35, Haziran 2008, s. 133-159.
- OY, Osman; **Kredi Teminatları ve Kredi Suçları**, İstanbul, Beta, 2003.
- ÖZGEN, Ferhat Başkan; “Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları,” Globalleşme Sürecinde Türkiye’de Finans Piyasalarının Gelişimi, Ege Maliye Bölümleri Araştırma Görevlileri Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 26-28 Kasım 1998, İzmir, (Çevrimiçi) <http://web.adu.edu.tr/akademik/fbozgen/yayin/Finans%20piyasalari.pdf>, 25.07.2011, s. 47-79.
- PANITCH, Leo; “Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler,” Çev. Ceren Kalfa, **Praksis** 8, s. 91-124.
- PETERSON, Wallace C.; **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev. Talat Güllap, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 763, 1994.

RAJAN, G.; "Has Financial Development Made the World Riskier?," September, 2005,(Çevrimiçi)<http://www.kansascityfed.org/PUBLICAT/SYMPOS/2005/PDF/Rajan.paper.0907.pdf>10.05.2011, p. 1-42.

SCHNEIDER, Dieter; "Der Einfluss der Ungewissheit auf die Kapitalstruktur (Sermaye Bileşimine Belirsizliğin Etkisi)," **Investition und Finanzierung (Yatırım ve Finansman)**, Çev. Nihat Küçüksavaş, (Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/2922/2820>, 09.01.2011, s.91-102.

SEN, Amartya; "Social Justice and Distribution of Income," **Handbook of Income Distribution**, Eds. A. B. Atkinson & F. Bourguignon, Amsterdam, Elviesier, 2000, p. 60-85.

ŞENEL, Adnan; "Korkut Boratav'la 'Gelir Dağılımı' Üzerine," **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 6, Eylül-Ekim 1995, s. 264-271.

ŞEN, Ali; "Parasal Krizlere Neden Olan Faktörler: Türkiye Analizi," **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, S. 9, Mayıs 2006, s. 1-21.

ŞENSES, Fikret; "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?," **ERC Working Paper in Economic** 04/09 Ankara, August 2004, s. 1-27.

SEYİDOĞLU, Halil; "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri," **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, C. 4, S. 2, 2003, s. 141-156.

SKOUSEN, Mark; **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**, Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak, Ed. Mustafa Acar ve Ömer Demir, 3. bs., Adres Yayınları, 2007.

UZUNHASANOĞLU, Z. Defne; "Türkiye'de Uygulanan Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005," **Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması**, Ankara, 2007, s. 1-77.

WADE, Robert; "Financial Regime Change?," **New Left Review**, 53 Sept Oct 2008, p. 5-21.

WATTS, Michael; **Piyasa Ekonomisi Nedir?**, Çev. Levent Köker, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1992.